

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗМІШАНОГО ТИПУ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ КИТАЮ

Юсип О. Л.,

*аспірант кафедри економічної політики та менеджменту,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
м. Харків*

Охарактеризовано змішаний тип економічної системи та визначено особливості її організації у процесі реформування економіки Китаю.

Ключові слова: економічна система, змішаний тип економічної системи, розвиток суспільства, державне управління, досвід Китаю щодо реформування економіки.

Yusyp O. L.,

Postgraduate student of Economic Policy and Management Department, KRI NAPA, Kharkiv

FEATURES OF MIXED TYPE OF ECONOMIC SYSTEM IN CHINA

The paper presents a general characteristic of the mixed economic system and determines the specificity of its organization in the process of reforming the economy of China.

Key words: economic system, mixed economy, development of society, public administration, China's experience of economic reforms.

Постановка проблеми. Змішаний тип економічної системи для сучасних дослідників є достатньо цікавою формою організації економіки. Найбільш в повній формі такий тип економіки організований в Китайській Народній Республіці (КНР). Він отримав свого впровадження і в інших країнах, котрі традиційно відносять як до соціалістичного (В'єтнам, Куба), так і капіталістичного (Японія, Південна Корея тощо) устрою. Так, у країнах соціалістичного устрою держава відіграє вирішальну роль. При цьому допускається як приватний бізнес, так і ринкові методи впливу на діяльність суб'єктів господарювання, однак стратегічні засоби виробництва, включаючи енергетику, транспорт, надра та інші належать державі. У той же час економічна система певних капіталістичних країн ґрунтується не на ринкових принципах та грошовому фетишизмі суб'єктів господарювання, а на традиційних для цих країн культурно-історичних нормах і релігійних традиціях. Наприклад, для національного господарства Японії або Південної Кореї характерними є колективні, общинні форми власності, регулювання економіки засноване на державно-командних важелях, а не на механізмах приватної конкуренції і вільного ринку, залишається розуміння дотримання принципу пріоритетності суспільної корисності та розвитку загального над окремим.

Досвід організації змішаного типу економічної системи Китаєм вимагає поглибленого вивчення. Досконалий аналіз цього питання може мати не лише науковий інтерес, а і набути свого обґрунтування з точки зору практичного застосування його базових елементів в сучасних умовах виходу із системної кризи нашої країни та формування відповідної державної економічної політики, що є на сьогодні достатньо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення сутності економічної системи та характерних рис змішаного типу економічної системи знаходить своє відображення у працях багатьох вітчизняних дослідників. Серед тих вчених, хто звертає свою увагу на дослідження китайського досвіду здійснення реформ щодо соціально-

економічних трансформацій можна виділити О. Амосова, В. Бакуменка, В. Гейця, М. Коваленка, М. Латиніна, Е. Лібанову, Ю. Пахомова, В. Симоненка, Ю. Ульяновка, А. Філіпенка та ін. Вони акцентують увагу на різних аспектах побудови китайської економіки останніх 30–35 років на засадах поєднання плану та ринку. Разом з тим, попри наявності численних досліджень у цій царині, проблема вивчення особливостей організації змішаного типу економічної системи Китаю з метою їх залучення заради визначення напрямків трансформації діючої економічної системи України залишається багато в чому невирішеною.

Мета статті – визначення особливостей організації змішаного типу економічної системи Китаю.

Виклад основного матеріалу З точки зору загальної теорії систем економіка відноситься до класу систем великої складності, що утворюється з величезного числа господарських осередків, що знаходяться в тісній безперервній взаємодії один з одним. Крім того, вона має явно виражену багаторівневу структуру, за якою більш високий рівень інтегрує за певними правилами інформаційні сигнали нижчого рівня і оперує агрегатами. У той же час сама економіка виступає як підсистема по відношенню до суспільства в цілому, оскільки існування останнього, його розвиток далеко не вичерпуються суто економічними процесами.

Суспільство з певною соціальною структурою, політичною системою, потенціалом культури, моральними установками є зовнішнім середовищем, з яким економіка знаходиться в постійній взаємодії. Ця взаємодія відбувається за двома напрямками: від зовнішнього середовища до об'єкту і у зворотному напрямку, що визначається відповідно як вхід і вихід системи. Вхідні параметри економічної системи характеризуються усією сукупністю виробничих, природних, трудових ресурсів, технологічних способів, наукових знань тощо. Вплив суспільства на економіку здійснюється також через мотиви поведінки людей, що беруть участь у виробництві, які, у свою чергу, визначаються економічними інтересами [12, с. 7–8].

В економічних джерелах існують різні підходи до визначення економічної системи [8, с. 62–64; 9, с. 110–111; 2, с. 27], а саме як:

- сукупність відносин між людьми, що складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання економічних благ;
- сукупність усіх економічних процесів, що відбуваються в суспільстві на основі діючих у ньому майнових відносин і організаційних форм;
- сукупність людей, об'єднаних спільними економічними інтересами;
- історично визначений спосіб виробництва;
- особливим чином упорядкована система зв'язків між виробниками та споживачами матеріальних і нематеріальних благ;
- сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства, яка має загальну мету.

Всі наведені визначення певною мірою співвідносяться. З нашого погляду, найзагальнішим є перше визначення економічної системи, що робить акцент на відносинах між людьми у визначених сферах. Друге визначення та кожне з наступних вже конкретизують ті чи інші складові або характерні риси економічної системи і з різних боків так чи інакше характеризують економічну діяльність суспільства, спрямовану на задоволення людських потреб.

Структурними елементами в будь-якій економічній системі виступають: соціально-економічні, техніко-економічні та організаційно економічні відносини, продуктивні сили, а також державний регулюючо-господарський механізм.

Ці елементи певною мірою присутні у кожній економічній системі. Їх специфіка якраз і визначає суть певного *типу економічної системи*.

Людству відомі різні економічні системи, які сформувалися в процесі тривалого історичного розвитку. Їх можна узагальнити та класифікувати за відповідними критеріями. Найпоширенішою в економічній науці є класифікація економічних систем за двома ознаками: за формою власності на засоби виробництва і за способом управління господарською діяльністю.

На основі цих ознак розрізняють такі типи економічних систем: натуральну організацію суспільного виробництва, ринкову, централізовану та змішану.

Результатом конвергенції ринкового та централізованого типів економічної системи, що знайшов свого застосування в сучасній практиці багатьох країн світу став змішаний тип економічної системи. До характерних рис змішаного типу економічної системи відносять:

- зважання на духовно-моральні та культурно-ціннісні орієнтири і традиції суспільства, врахування історичних передумов;
- сплетіння різних форм власності (державної, колективної, приватної) й рівноправного функціонування різних господарюючих суб'єктів в залежності від їх розмірів (дрібних, середніх, висококонцентрованих);
- орієнтацією на розвиток продуктивних сил та ринкової інфраструктури;
- оптимальне поєднання ринкового механізму з державними методами регулювання економіки, які органічно переплітаються і доповнюють один одного;
- дотримання соціальної спрямованості розвитку суспільства (забезпечення доступності та якості освіти і медичного обслуговування, створення державних і приватних фондів соціального страхування, соціального забезпечення населення тощо).

Практично змішана економічна система це і не капіталізм, і не соціалізм, а є балансом різних форм власності та засобів регулювання економіки в інтересах усього суспільства. В умовах функціонування змішаного типу економічної системи досить активну роль відіграє держава, що стає не лише одним з найбільших власників, але й застосовує різні методи впливу на економіку, у тому числі зосереджує у своєму бюджеті величезні фінансові ресурси. Це дозволяє державі здійснювати активну економічну політику, проводити дієві заходи щодо короткострокового й довгострокового регулювання економіки, а також протистояти різним формам корпоративного управління суспільством, яке поступово заміщує державне управління.

Показовим прикладом організації змішаного типу економічної системи є досвід КНР. У Китаї, країні давньої цивілізації, реформ за чужими моделями бути не могло. Ця країна засвідчила світу як можна хазяйнувати, використовуючи кращий зарубіжний досвід на основі власних особливостей та потреб соціально-економічного розвитку. Причому нікому із китайського керівництва і на думку не могло спасти, що стратегію розвитку країни можуть визначати не вони, а іноземці.

Серед помітних ціннісних факторів, що визначають успіх у переході до нової економічної системи є китайський раціоналізм, який вирізняється поступовістю і спадкоємністю навіть у часи змін, до яких у Китаї за всіх часів ставилися з прагматизмом, обережністю та обачливістю.

Врахування цінностей багатющої духовної культури китайського народу відіграє важливу роль у здійсненні реформування економіки Китаю. Традиційні цінності поступовості, зваженого ставлення до перемін, спадкоємності в довгостроковій орієнтації на прогрес, існували впродовж усієї історії Китаю і саме вони зазначають перехід до нової економічної системи. Китайський феномен – не наслідок збігу сприятливих обставин, а результат адаптування інтелектуальних та інституціональних

традицій до сучасної політики реформ та відкритості – найважливішого інструментарію організації змішаного типу економічної системи.

Успіхи китайської економіки наочно свідчать про те, що рушійною силою розвитку національного господарства є не приватні інтереси, що роз'єднують і роздирають на частини економіку будь-якої країни, а морально-політична єдність народу і його згуртованість навколо своєї держави, навколо культури, традицій і фундаментальних цінностей свого народу і своєї цивілізації. Саме єдність господарських інтересів всіх учасників-суб'єктів національного ринку гуртує таке господарство перед обличчям іноземної конкуренції, посилюючи його потенційні можливості.

На початку реалізації політики реформ та відкритості у Китаї поступово ви-зрівало розуміння змішаної системи як такої, що функціонує на принципово інших механізмах економічного розвитку, ніж централізована, а тому сформувати її у стислі строки неможливо. При цьому, попри еволюцію у поглядах китайських політиків (від Ден Сяопіна до Сі Цзіньпіна) та розбіжності точок зору фахівців на природу перехідності, склався і досі існує консенсус у питанні щодо неможливості швидко перетворити відносини власності, змінити колишню соціально-економічну структуру суспільства, створити ринкову інфраструктуру та відповідну нормативно-правову базу, сформувати новий світогляд у суб'єктів господарювання [1, с. 135–136].

Проводячи поступову, збалансовану політику реформування, спрямовану на трансформацію централізованої економіки до економіки змішаного типу, Китай формує особливу економічну систему державного капіталізму і народного соціалізму та перетворюється на одну з наймогутніших країн світу.

До середини 1990х рр. Китай створює особливі економічні зони та інші форми локального застосування ринкових методів господарювання. За роки реформ з'явилося різноманіття форм власності суб'єктів господарювання: державна, приватна, колективна (кооперативна, обштинна, акціонерна тощо). З'являються підприємства з іноземними інвестиціями. Державна влада Китаю проводить поступовість імпоротної лібералізації пов'язаної зі збереженням досить високого рівня протекціоністського захисту китайського ринку, що є невід'ємною частиною індустриальної політики. Поступовість лібералізації експорту пов'язана зі спрощенням доступу підприємств до зовнішньоекономічної діяльності.

У процесі реформування китайської економіки здійснено ряд розмежувань, зокрема:

1. Відокремлено право власності від права господарювання. Це означає, що засоби виробництва, які раніше належали державі, так і тепер їй належать, а права господарювання надаються підприємствам, які отримали самостійність. Головна мета такого розмежування – активізація діяльності трудових колективів.

2. Відокремлення державних функцій від функцій підприємств і перетворення останніх у самостійні суб'єкти ринкової економіки, які працюють на принципах: самогосподарювання, самоокупності, саморозвитку, самоконтролю.

Особливістю економічної системи Китаю є сполучення планових важелів управління (директивне планування) з ринковими. Держава здійснює регулювання на макрорівні, ринок – на мікрорівні. Принцип розподілу за працюю (соціалістичний принцип) сполучається з принципом розподілу за вкладеним капіталом (капіталістичний принцип). Ця концепція отримала назву моделі “соціалістичної ринкової економіки”. З метою подолання труднощів у державному секторі економіки було вирішено суттєво розширити права державних підприємств щодо виходу їх на ринок. Активізувалася структура ринку: розширилася мережа товарних і фондових бірж. Серед головних завдань сучасної економічної стратегії Китаю є приватизація збитко-

вих державних підприємств і реструктуризація державного фінансово-банківського сектора на принципах різноманітності форм власності [3, с. 213–217].

Згідно з даними китайської статистики, якщо в 1980 р. у валовій продукції промисловості частка державного сектора становила 76 %, а одноосібного (пізніше він був визнаний як приватний) – 0,15 %, то у 2008 р. зазначені показники дорівнювали 28,5 та 18,9 %, у наступний період істотних змін структура економіки за формами власності не зазнала. У власності держави знаходиться близько 16 тис. великих і середніх підприємств. На державний сектор промисловості припадає більше половини фінансових доходів держави. У ньому зайнято 2/3 міських робітників та службовців. Впродовж реформ державна власність та колективна форми власності широко представлена у складі різноманітних змішаних форм власності, на основі яких виникли інші сектори економіки, побудовані на акціонерному, акціонерно-колективному, іноземному, іноземно-вітчизняному капіталі. Тобто форми державної власності продовжують посідати провідне місце у сукупних суспільних фондах [1, с. 139; 4, с. 400–403; 10, с. 11–12].

Реформуванню підлягала також кредитно-фінансова сфера. Передбачалося, що Народний банк Китаю (НБК) стане центральним банком країни за класичною схемою, характерною для країн глобальної периферії за умов функціонування Бреттон-Вудської системи. Такий центральний банк має відповідати виключно за стабільність національної валюти країни та максимально звільнитися від втручання й опіки з боку центральної влади. Проте цього не сталося, Народний банк залишився в прямому підпорядкуванні Держраді Китайської Народної Республіки (Держрада Китайської Народної Республіки – центральний народний уряд, є найвищим адміністративним органом держави).

Народний банк Китаю жорстко підлеглий Держраді Китаю і всі найважливіші рішення у сфері грошово-кредитної політики затверджуються лише з його схвалення. НБК формує грошову політику і представляє на розгляд Держраді пропозиції в області регулювання грошової маси, валютного курсу і процентних ставок [11]. Китай емітує нові гроші з темпом 40–50 % на рік і спрямовує їх у нові виробництва. З'являється більше виробників, які конкурують один з одним, і відповідно зростають обсяги виробництва товарів. При цьому, Китай має достатньо низький та стійкий рівень інфляції [2, с. 101–102].

На відміну від підходу прибічників лібералізму, які вважають, – якщо ціни на щось зростають, то на щось неодмінно знижуються, адже обсяг грошової маси залишається незмінним, реалії китайської економіки демонструють зовсім протилежне. Саме зростання грошової маси, що стимулює збільшення обсягів виробництва знижує ціни.

Народний банк Китаю проводить грошово-кредитну політику, що є частиною інструментарію, яким володіє уряд для регулювання економіки. При цьому грошово-кредитна політика пов'язана із бюджетною, структурною, інноваційною, інвестиційною політиками, використовується для реалізації економічних і соціальних завдань уряду.

Китай виробив унікальний досвід державного регулювання банківського сектора. Нині в країні функціонує дворівнева банківська система, яка була утворена в 1983 р. і має вичерпне й систематичне банківське регулювання [7, с. 31]. На першому рівні банківської системи знаходиться Народний банк Китаю, як головний інститут, відповідальний за здійснення грошово-кредитної політики. На другому рівні працюють банки, котрі можна поділити на чотири групи. *Політичні банки* – спеціалізовані

державні банки, які видають кошти для підтримки державної економічної політики. *Комерційні банки* – поділяються на державні, котрі виконують вкрай важливу функцію з надання фінансової підтримки процесу реформ в Китаї та акціонерні комерційні банки. *Міські банки* – їх головне завдання полягає у видачі кредитів для підтримки і розвитку інфраструктури міста. *Інші фінансові заклади Китаю* – міські та сільські кредитні кооперативи, сільські комерційні банки, інвестиційні траст-компанії, фінансово-кредитні компанії та іноземні банки.

Сучасна практика Китаю демонструє, що саме через державні спеціалізовані банки розвитку країни можна досягти найбільшого успіху в поширенні інноваційно-інвестиційної діяльності. Через них проводиться економічна політика країни, стимулюються інноваційні процеси. Специфікою власне таких державних банків є виконання ними особливих функцій, які не властиві приватному сектору, або ж функцій, які є комерційно не вигідними для приватних фінансових установ, проте їх реалізація є необхідною умовою розвитку економіки держави та суспільства в цілому.

Важливим напрямком державного регулювання банківського сектора КНР, спрямованого на стимулювання реалізації інноваційних проектів та розвитку окремих галузей, з'явилося створення “банків розвитку” (або “банків некомерційного кредитування”, “політичних банків”). Дані банки функціонують у Китаї з 1994 р., коли до вже діючого Банку сільськогосподарського розвитку (The Agriculture Development Bank of China), були утворені такі державні банки, як Банк розвитку Китаю (China Development Bank) і Експортно-Імпортний банк Китаю (The Export-Import Bank of China) [5, с. 703].

Найбільшим серед цих банків є Банк розвитку Китаю, до основних функцій якого належить підтримка базових галузей промисловості, будівництво інфраструктури, підтримка розвитку окремих територій. Експортно-імпортний банк спеціалізується на підтримці експорту комплектного великогабаритного устаткування або електроніки. Банк сільськогосподарського розвитку Китаю займається підтримкою розвитку сільського господарства на основі державного пільгового кредитування відповідно до державної політики країни.

Китай засвідчив усьому світу, що банківський сектор в жодному разі не може бути відокремленим від реальної економіки. Банки – це просто виробники послуг і не можна, щоб гроші робилися тільки всередині фінансового організму. Китайські банківські інститути є ефективним засобом реалізації стратегічних державних проектів, часто-густо надаючи навіть безпроцентні позики вітчизняним виробникам, що повністю відповідає інтересам національної економіки [6, с. 31–32].

Необхідною умовою переходу до політики довгих і дешевих грошей для стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності реального сектора економіки є значне посилення валютного контролю, як це було зроблено в Китаї. Зміст і мотиви змін у валютному законодавстві Китаю за останні три десятиліття тісно пов'язані із загальним ходом економічних реформ в країні та поступовим зростанням відкритості економіки Китаю по відношенню до світової економіки. Здатність Китаю протистояти тиску фінансових криз 1997–1998 рр., 2008–2009 рр., підтвердила стратегічну правильність обраного курсу:

- виключно поступового і дозованого переходу до фінансової відкритості країни;
- збереження жорсткого контролю над валютними операціями, пов'язаними із рухом капіталів;
- скрупульозне ставлення до портфельних інвестицій.

Держава жорстко регулює первинну емісію акцій компаній, визначаючи емітентів, обсяги й строки випуску цінних паперів. При цьому 2/3 акцій виключено з вільного ринкового обігу.

Дієве запобігання відтоку інвестиційних ресурсів із країни, селективний захист національної економіки від міжнародної конкуренції стали лейтмотивом китайської політики.

Останні роки показують нам, що Китай переорієнтовує державну економічну політику з експортної моделі на модель, орієнтовану на внутрішній попит. КНР продовжує економічне зростання, одночасно із цим, вживаються заходи щодо піднесення духовної та інтелектуальної сфер життєдіяльності суспільства, продовжуються реформи у культурній сфері.

Китай на практиці реалізує твердження багатьох відомих економістів та соціологів про конвергентний розвиток суспільства, який поєднував би переваги капіталізму й соціалізму. При цьому важливого значення набуває держава, її регулююча участь у підтримці соціальної справедливості не тільки в розподілі створеного національного доходу, але й у забезпеченні рівності усіх членів суспільства в доступі до суспільних благ: освіти та медичного обслуговування, пенсійного забезпечення, культури. Крім того, держава займається підтримкою необхідної збалансованості в розвитку галузей національної економіки та грошово-фінансової сфери.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. З початку проведення реформ і становлення нової економічної системи у Китаї почали приділяти увагу макроекономічному аналізу та макроконтролю, як найбільш важливому компоненту господарського механізму. Протягом 90-х рр. у Китаї здійснювався акцент на: створенні системи макроекономічного регулювання національної економіки; удосконаленні планування із поступовим зменшенням переваги директивного планування; впровадженні нового механізму ціноутворення; оволодінні новими методами макроекономічного контролю над інфляцією; розробленні нових підходів до створення бездефіцитного бюджету; удосконаленні податкової системи; забезпеченні оптимальної взаємодії національної економіки із світовим господарством, поступового “відкриття” внутрішнього ринку для іноземних виробників товарів і послуг (проведення заходів валютного регулювання, політики зниження мита тощо).

Крім вказаного, Китайський досвід організації змішаного типу економічної системи характеризувався обов’язковим дотриманням наступних правил:

- під час реформування економіки враховувалися духовні, культурні та історичні традиції розвитку власного народу, а не копіювалися моделі інших країн;
- реформи проводилися послідовно і комплексно, здійснюючи “прориви у найбільш важливих напрямках”;
- реформування китайської економіки орієнтувалося на розвиток продуктивних сил;
- дотримання обов’язкової плановості економіки із запровадженням елементів реалізації приватної ініціативи;
- додержання підконтрольності Народного банку Китаю (центрального банку) Держраді КНР (уряду);
- здійснення жорсткого валютного контролю;
- орієнтація на інноваційно-інвестиційний розвиток народного господарства.

Всі визначені особливості організації змішаного типу економічної системи Китаю надихають на пошуки альтернативних заходів та інструментів трансформації економічної системи України.

Список використаних джерел

1. Величко В. В. "Градуалізм" як особливість політики перехідної економіки Китаю / В. В. Величко // Економіка і прогнозування. – 2015 р. – № 4. – С. 133–147.
2. Державне управління в економічній сфері : навч. посіб. / А. О. Дегтяр, М. В. Гончаренко, М. М. Коваленко, С. В. Майстро ; за заг. ред. д-держ.упр., проф. А. О. Дегтяря. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ "Магістр", 2015. – 244 с.
3. Економіка зарубіжних країн / за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, В. М. Осипова. – 3-тє вид. перероб. та доп. навч. пос. – К. : ЦУЛ, 2007 – 544 с.
4. Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. / за ред. А. П. Голикова. – К. : ЦУЛ, 2008. – 464 с.
5. Жуков Е. Ф. Деньги. Кредит. Банки : учебник / Е. Ф. Жуков, Н. М. Зеленкова, Н. Д. Эриашвили и др. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 783 с.
6. Коваленко М. М. Держава та банківський сектор: реалістична організація взаємодії : монографія / М. М. Коваленко. – Х. : Tim Publishing Group, 2015. – 332 с.
7. Кушнір М. О. Основи правового забезпечення державного управління : навч. посіб. / уклад. М. О. Кушнір. – К. : ВПЦ АМУ, 2011. – 112 с.
8. Політична економія : навч. посіб. / за ред. В. О. Рибалкіна, В. Г. Бодрова. – К. : Академ-видав, 2007. – 672 с.
9. Політична економія : підруч. / за ред. Ю. В. Ніколенко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 632 с.
10. Ульяновченко Ю. О. Методологічні підходи до формування кластерної політики в аграрній сфері / Ю. О. Ульяновченко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ "Магістр", 2015. – № 1 (47). – С. 10–19.
11. Федоренко М. І. Порівняльна характеристика банківської системи КНР з банківськими системами світу [Електронний ресурс] / М. І. Федоренко // Культура народів Причорномор'я : наук. журн. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/147/knp147_104-107.pdf.
12. Экономические системы: кибернетическая природа развития, рыночные методы управления, координация хозяйственной деятельности корпораций / под общ. ред. акад. РАН Н. Я. Петракова, д-ра экон. наук, проф. В. И. Видяпина, д-ра экон. наук, проф. Г. П. Журавлевой. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 384 с.

Надійшла до редколегії 10.10.2016 р.